

מניסוך המים. שהוא בא על ריאי המים כדאמרינן בראש השנה נסכו לפניי מים בחג כדי שיתזכרו לכם גשמי שנה, והרי היא מיום ראשון שחרית¹¹ דחנן ניסוך המים כלילה:

דאמר מר ומנחתם ונסכיהם אפילו בלילה, ומנחתם ונסכיהם אפילו למחר, אף הזכרה נמי בלילה. ולא גרסינן מה ניסוך המים מאורתא אף הזכרה נמי כול, ופירושה - מניסוך המים גמר לה וניסוך אשכחן ציוס וכלילה דאמרינן בחורט כהנים וזמסכת מנחות וזתמורה פרק שני לכך נאמר ומנחתם ונסכיהם ומנחתם ונסכיהם בקרבנות החג לרבות דיכול לעשות מנחת נסכין אפילו כלילה, אם הקריב הזבח מצעוד יום, אף על גב דנסכים מן הזבח הן והוא אינו בא אלא ציוס דכתיב ציוס לוותו, אם לא הציאן עמו מציאן כלילה או למחר, ואף על גב דכתיב דבר יום ציומו עליהן שנה הכחוז ומנחתם ונסכיהם ומנחתם ונסכיהם בקרבנות החג¹².

יש אומרים לעניין אם טעה אין מחזירין אותו, ואיתא לדמיוי אזכרה אלולב שאין לו תשלומין ליומו, או לניסוך המים שאין מנסכין אלא לתמיד של שחר צסוכה¹³ דאית לה תשלומין לאורתא¹⁴. ל"א מה לולב ציוס אף הזכרה נמי אינו מתחיל אלא ציוס טוב ראשון ואינו מתחיל מצערב לרבי אליעזר, כיון דמזכיר בחג דהוא סימן [קללה], וכיון שהתחיל שוב אינו פוסק ומזכיר ציוס וכלילה¹⁵. אבל לרבי יהושע דאמר מיום טוב האחרון, דלא מיבעי ליה לאגמורי מלולב, דלדידיה אינו מזכיר צשעת סימן קללה, יכול להתחיל ולהזכיר מצערב.

אין טעם וריח לכל המפורש למעלה. האי דכתיב דאמר מר ומנחתם ונסכיהם כלילה שיבוש הוא הנה דהכי מורים עיקר שלניסוך המים צתמיד של שחר, אבל היכא דשכח או אינס איפשר הדר למילתיה ליומא ליליא או ליומא חדא, ואין הקרבן מתעכב לא על מנחותיה ולא על נסכיה. והכא ה"ג מלולב גמר לה או מניסוך המים גמר לה. אמר רבי אבהו לא למדה רבי אליעזר כול, ונפקא לך מינה, דאי מניסוך המים גמר לה (לא) צהכי ידעינן להצחין ולצרר דעתיה דרבי אליעזר, לא כרבי יהודה בן צתירה דאמר לקמן ניסוך המים צשני מתחיל - דמיא כי רמזי צשני רמיז, ולא כרבי עקיבא דאמר צשישי מתחיל - דניסוך יתירא כ"ז צשישי כתיב, אלא חולק שלישי הוא ואית ליה צראשון מנסך. מדקא גמיר ליה להזכרה צראשון מניסוך המים ש"מ הא והא צראשון - מוריד הגשם וניסוך המים. ואי מלולב גמר לה להזכרה לא ידעינן ולא מידי איתת יתחיל ניסוך המים אליציה, מיהו צין לולב צין ניסוך המים ציוס ולא כלילה לכתחילה וליכא מאן דפליג, והיינו דאמר רבי אבהו לא למדה רבי אליעזר כול, לא כל הימך ללמוד מכאן דעתו של רבי אליעזר צניסוך המים. מיהו אי לגרמיה או כרבי עקיבא או כבן

11. ומשם ואילך גם כלילה.

12. אלה הם דברי רגמ"ה.

13. ואולי צ"ל: בסוכות.

14. פירוש זה מביא גם המאירי בשם יש מפרשים.

15. וצריך ביאור מהו ההבדל עכשיו להלכה אם לומדים מלולב או מניסוך המים? וצ"ל לפי ל"א אם רבי אליעזר לומר מניסוך המים, צריך להזכיר מכלילה [ולא כמו שאמר לעיל].

בחירה, כל ענמו לא למדה לאזכרה אלא מלולב וליום ראשון, מפי ר' 16:
גמרא גמיר לה. מרבו:

^{אוצר החכמה}

משעת נתיילת ל'ב. ביום טוב הראשון שלמד מלולב כדאמרינן:

משעת הנחתו. דהיינו כלילי יום טוב האחרון שמיני¹⁷ בתפילת ערבית, שיום שביעי כולו כשר לולב כדאמרינן בפרק לולב הגזול:

הואיל וארבעת מינין הללו. הכתובין בפסוק ולקחתם לכם ביום הראשון וגומר:

^{אח"ח 1234567}

אינן באין אלא לרצות על המים, דבשם שאי איפשר להם בלי מים. כי אין גדילין אלא על המים דכתיב וערבי נחל, כערבים על יבלי מים¹⁸, ובאחריו כתיב הדר ואמרינן בפרק לולב הגזול אל תיקרי הדר אלא הידור שכן בלשון יון קורין למים הידור אי זהו אילן שגדל על המים הוי אומר זהו אחריו. וכן הדם ולולב:

כך אי איפשר לעולם בלא גשמים. ולפיכך צוה הקב"ה ליטול מינין הללו ולא מינין אחרים. הילכך הואיל ואין באין בחג אלא לרצות על המים, אף אנו נזכיר בחג גבורות גשמים לרצות על המים:

לשאול אלא להזכיר. דמשמע בזמן:

ואינה אלא בזמנה. לעתיד, ולרצי אליעזר אהבי לא תקינו לומר והשז הרוח והורד הגשם בלשון שאלה אלא משיז הרוח ומוריד הגשם, לפי ששלוש ברכות ראשונות אינן בלשון תחינה אלא בלשון שזח כעזר שמסדר שזחו של רבו, ובשאר ברכות שהן בלשון תחינה קבועה בלשון שאלה ותן טל ומטר, וכן רצי יהושע¹⁹:

שפוסק מלשאול כך פוסק מלהזכיר. רצי יוסי²⁰ לא פליג אדרצי יהושע, ובהפסקה קמייירי, ולאפוקי מדרצי אליעזר דאמר אס בא להזכיר כל השנה כולה יהא מזכיר, אחא רצי יוסי למימר דאינו מזכיר אלא בזמנה, ותחיית המתים בכל יום הוי זמנה:

בשני בחג הוא מזכיר. תחילה, וטעמא בסמוך:

רבי עקיבה אומר בשישי. תחילה:

האחרון מזכיר. בתפילת המוספין:

הראשון. המתפלל תפילת יוצר אור, ולא מיתפרש טעמא. דרך הוא שעומדין שני חזנין אחד

16. מפי רש"י. וכן מביא המאירי פירוש זה בשם גדולי הרבנים – רש"י. וזה יכול לשמש לך כבנין אב ש"מפי רבי" בפירוש המיוחד לרש"י על תענית הוא רש"י.

17. כשיטת התוספות כאן בד"ה משעת, ותוספות רי"ד להלן דף ד' סוף ע"א והמיוחד לרש"י עצמו שם, נגד הר"ח ורגמ"ה כאן ושם, שמפרשים משעת הנחתו מליל שביעי. ראה מבוא ונספח.

18. ישעיה פרק מ"ד פסוק ד'.

19. ר"ל, שגם רבי יהושע מודה שבתחית המתים רק מזכירים גבורת גשמים ואינם שואלים.

20. במקום "רבי" היה בנוסח הגמרא של תלמידי רש"י: רבי יוסי.

ליוצר ואחד למוסף:

הלא קציר חמים היום אקרא אל יי ויתן קולות ומטר. בשמואל כתיב בניסן היה זמן קציר בארץ ישראל שממהרת לבשל פירותיה, שכן עצרת נקרא חג הקציר, והאומר שטוענת שני פעמים טעות הוא:

ודעו וראו כי רעתכם רבה. שמואל היה מגזס עליהם על שלא האמינו לו ושאלו להם מלך, ואמר להם עתה דעו כי רע בעיניי, שאני קורא לפניו ויתן מטר והוא רע לעולם בזמן קציר, ולאיים עליהן אמר כן כדכתיב וייראו:

נאמר בשני. בפרשת החג ומנחתם ונסכיהם בסוף המקרא, ויוד לא דריש, דאגב מס לריך לכתוב בו יוד, ובשאר הימים כתיב ומנחתה ונסכה, ומיכן רמו לניסוך המים, והוא מיום שני: ונסכיהם. תרי הוו, דאף על גב דכתיב ככולהו ומנחתם ונסכיהם, ההיא נסכיהם דפריס ואליס, אבל בסוף המקרא עולת תמיד לא כתיב אלא מנחתה ונסכה²¹. ובשישי כתיב וצו מזכיר תחילה: סבר לה ברבי יהודה. דמפיק רמו לניסוך המים:

ברבי יהודה בן בתירא. דבשני מזכיר:

ניסוך יתירא. ונסכיה:

הסך נסך. רמו שני ניסוכין, וגבי תמיד כתיב, ובחג מוקמינן לה, דאי בכל ימות השנה הוה מפרש ליה קרא כהדיא כדמפרש רביעית ההין יין, אלא ודאי בחג, דרבי עקיבה²² דריש ונסכיה: ש"מ. מדשני קרא דדיבוריה חד יומא דמיא וחד דחמרא:

ה"ג אל"א הא דתנן ניסוך המים כל שבעה כו"ל. בפרק לולב וערבה:

אי רבי עקיבה. הא אמר בשישי מזכיר:

תרי יומי. הא שישי ושביעי, דבשמיני ליכא ניסוך המים אלא אליבא דרבי יהודה דרבי אלעאי דאמר התם כלוג היה מנסך כל שמונה:

אי כרבי יהושע חדא יומא הוא לא גרסינן, דאפילו חד יומא לא הוי, דביום אחרון כבר עברו השבעה²³:

אי ברבי יהודה בן בתירא²⁴. דאמר שני:

21. אע"ג שגבי יום שני כתוב (פטוק י"ט) בסוף המקרא עולת התמיד ומנחתה ונסכיהם? – ונסכיהם שם מוסבת לנסכים של הפריס ואליס, משא"כ ונסכיה. וכיוצא בזה ברגמ"ה.

22. משמע שמפרש שתניא רבי נתן וכו' בא לתרץ קושיית הגמרא על רבי עקיבא: ואימא תרווייהו דחמרא.

23. לשיטתו, שגם רבי יהושע של הברייתא מצריך להתחיל רק מיום שמיני, אבל הרגמ"ה, שסובר שמשעת הנחתו, היינו מיום שביעי, גורס כאן: אי רבי יהושע וכו', אלא שבנדפס הוא שלא במקומה [אחרי גמרא גמיר לה] וצריך להיות כאן.

24. בנוסחאות שלנו: אי רבי יהודה בו בתירא.

[אוצר החכמה]

שיתא יומי הו. ותו לא²⁵:

ה"ג ופבר לה ברבי יהודה דאמר כול'. ולא גרסינן כרבי יהודה דמתניתין²⁶ דמשמע מתניתין להכא.

בלוג היה מנסך בל שמונה. הכי גמיר לה מסיני, דפליג אחנא קמא דאמר ניסוך המים שבעה כילד כלוחית של זהב מחזקת ג' לוגין כול', ורבי יהודה פליג בחרתי, דאמר בלוג אחד היה ממלא, ופליג אשמיני, בפרק לולב:

ומבנים שמיני. לניסוך, כרבי יהודה כרבי אילעאי, והיינו כל שבעה:

מאי שנא ראשון דלא. דאין מנסכין לבן בתירה:

דבי רמיזו מוא. תחילה בשני רמיזי נאמר בשני ונסכיהם. שמיני נמי אינו מנסך אליבא דרבי יהודה דמים בשביעי רמיזי יוס רמו נרמו בשביעי לאפוקי שמיני דלא:

אלא רבי יהושע היא. כלומר כיון דלאו רבי עקיבה ורבי יהודה בן צמירא היא מסתמא רבי יהושע היא דפליג עליהו דלית ליה הכי רמיזה דשני ושישי, וסבירא ליה ודאי דכל שבעה הוא, דגמרא גמיר ליה. ואהכי לא מוקים לה כרבי אליעזר²⁷ דפליג נמי עליויהו, דאי הוה סבירא ליה לרבי אליעזר ניסוך כל שבעה, אדגמר מלולב ליגמר מניסוך המים וליחני רבי אליעזר אומר משעת ניסוך, ויפרש טעמו בניסוך כמו שמפרש בלולב, ואמר הואיל וניסוך המים אינו בא אלא לרבות על המים כשם כול', אלא מדשצקיה לחלות טעמו בניסוך ופירשו בלולב ש"מ ודאי לא סבירה ליה ניסוך כל שבעה, אלא אומר כרבי יהודה²⁸:

ל"א אהכי לא מוקים לה כרבי אליעזר דשמותי הוה:

ורבי²⁹ אמר לי הא דאבעיא לן לעיל רבי אליעזר גמר לה מניסוך המים, כדי לידע דעתו, דאי סבר ניסוך מיום ראשון דתיחוקס אליבא הא דחנן כל שבעה, והכי קאמר מלולב גמר לה אבל בניסוך או כרבי יהודה³⁰ או כרבי עקיבה, או דלמא מניסוך לא מוקים לה כרבי אליעזר³¹. ולא גרים לעיל דקסבר מיום ראשון הוא, ופשיט ליה דמלולב גמר ולא מניסוך, ולהכי לא

25. משמע קצת שלא גרס בגמרא "ותו לא". וכן נראה מהתוספות, אולם מרגמ"ה משמע שהיה לפניו בגמרא.

26. כך גורס רגמ"ה.

27. רגמ"ה כותב: כר"א וודאי אתי שפיר.

28. לא כרבי יהודה בר אילעי, משום שאז עדיין יכול ללמוד מניסוך המים, אלא כרבי יהודה בן בתירה [וכן כרבי עקיבא, ובכת"י ב': "או כרבי עקיבא או כרבי יהודה"] שניסוך המים אינו מתחיל מיום ראשון. לכן לומד רבי אליעזר – שמזכירין גבורת גשמים מיום ראשון – מלולב.

29. רש"י – כמו שהבאנו לעיל שפירוש זה מובא במאירי בשם גדולי הרבנים, והוא תואר לרש"י, במאירי. 30. בן בתירה.

31. נראה לי, שצריכים לשנות כאן את סדר המילים: כרבי עקיבא [ו]לא מוקים לה כרבי אליעזר. או דלמא מניסוך וכו'.

מוקים לה כרבי אליעזר, ולא גרים לעיל מה לולב ציום, ולא גרים נמי דאמר מר ומנחם ונסמיהם כול':

וגמרא גמיר ליה. רבי יהושע דהלכה למשה מסיני כדרב אסי דאמר רב אסי כול':

עשר נטיעות. ילדות מפוזרות בבית סאה שזוה שאתו בית סאה נחלק לעשר חלקים וצאמנע כל חלק נטע נטיעה, וקים להו לרבנן דכוליה בית סאה ינקי, וחורש את כולה בשצילן עד ראש השנה, ואף על פי שתוספת שציעית מן הפסוק שלושים יום לפני ראש השנה צמועד קטן מכל תשע ומפוזרות או עשר ואינן מפוזרות אין חורשין אלא כדי לזרען והשאר אסור מפני שמועלת חרישתן לספחים וזרעים הגדילין מאיליהן בשציעית ודווקא נטיעות רכות וזריכות תיקון שלא ימייצשו אצל אילנות אסור מדאורייתא כל אלו, ורבנן פסח ועצרת תקון להרחקה צמועד קטן דאמר בשדה הלזן עד הפסח ושדה אילן עד עצרת כול', וג' אילנות מפוזרין בבית סאה כולה צריך להו ונידון כשדה אילן עד עצרת כדתנן במסכת שציעית:

¹²³⁴⁵⁶⁷אח"כ

ערבה. להקפת מזבח כסוכה:

וניסוך המים. כדאמרין:

חזרתן. שם מקום:

רבי יהודה אומר משום רבי יהושע. [אמתניתין קא מהדר

הי רבי יהושע. הי מילתא אמר רבי יהושע ומשמע] דמשמע ליה רבי יהודה הכן סברא מיניה:

אי לימא רבי יהושע דמתניתין. דאמר מיום טוב האחרון מזכיר דמשמע של חג. סתם רבי יהושע כולה תלמודא הוא רבי יהושע בן חנניה:

הא אמר מיום טוב האחרון. מזכיר דמשמע מהתחלת יום טוב האחרון, ואפילו בתפילת יוצר אור, ואפילו בתפילת ערבית, ומיהו רבי יהודה משום רבי יהושע לא אמר האחרון מזכיר דהיינו אלא בתפילת המוסף, אלא ממילתיה דרבי יהושע דצרייתא דהיינו רבי יהושע דמתניתין:

האמר משעת הנחתו. דהיינו מלילי יום טוב האחרון³² בתפילת ערבית:

ותו הא דתניא. בדוכתא אחריתי:

רבי יהודה אומר משום רבי יהושע בן בתירה העובר לפני התיבה וכו'. כדחזין צצרייתא דלעיל דהראשון אינו מזכיר:

תהא ברבי יהושע בן בתירה. תהא של רבי יהושע בן בתירה. שני צנים היו לו לבתירה רבי יהודה ורבי יהושע, וכדאמרין במסכת פסחים נתעלמה הלכה מצני בתירה:

מיקמי דליסמכוה. קרו ליה בן בתירה בשם אביו:

32. רגמ"ה לשיטתו כותב כאן: בשביעי. ראה גם מה שכתוב במבוא ובנספח.

נספח

במיוחס לרש"י על תענית (כמו בספר עתיק אחר) חלו ידי המעתיקים והוסיפו או גרעו. את זה אפשר לראות כשמשווים כתבי יד שונים מאותו הפירוש. בהערותינו הערנו על שינויים בשני כת"י. אחר דף ג' השינויים עוד יותר בולטים (ראה מהר"צ חיות ב"הקדס" שם). אבל השינויים (וכן ההוספות) אינם מאותו המין המעורר פקפוק בזהותו של הפירוש. רגילים הם בהעתקה והעדרם היא תופעה נדירה.

לאותה המסקנא באים גם כשמשווים את המיוחס לרש"י על שלושת העמודים הראשונים של תענית עם פירוש רגמ"ה (הנזכר בראשית המבוא). ברובם המכריע הם דומים מלה במלה, ובמקומות אחדים ישנם שינויים קלים, ובשני מקומות ישנן הוספות במיוחס לרש"י. על שתי הוספות אלו אייחד דיבור כאן.

א. דף ב' ע"א, ד"ה ואידי דתני בחג וכו'. ברגמ"ה בנדפס לא נמצא שום רמז מזה. כל הקטע הזה של הגמ' לא נתפרש שם. וכבר ראינו שמהו דומה נמצא בתלמידי רש"י. קשה הוא, איפוא, להחליט אם זוהי הוספה במיוחס לרש"י – שנשלמה עפ"י פירוש הדומה לכת"י שלנו, או שרק חסרה היא ברגמ"ה. אל נשכח שמה שנראה לנו – בהשוואה לרגמ"ה – כהוספה במיוחס לרש"י, יתכן גם שאינה הוספה, אלא שחסרה ברגמ"ה. אין אנו בטוחים שיש לפנינו כל הפירוש. אדרבא יש רגלים (וכבר העיר ע"ז בעל דק"ס בספרו הקטון "מורה המורה"), שאין לנו פירוש רגמ"ה על תענית בשלימותו. על זה יעידו עמודים אלה, שכמעט אין עליהם פירוש מרגמ"ה בנדפס, ולא מסתבר לומר שלא פירש אותם.

ב. בדף ג' ע"א, ד"ה אלא רבי יהושע היא, עד אתי שפיר (השני) נמצא גם ברגמ"ה ומשם ואילך חסר אצלנו בנדפס. ואין ספק לדעתי, שהוספה היא, משני טעמים:

(1) הלשון כפול וחוזר על כמה דברים שכבר נאמרו למעלה. ועוד, כמה דברים בהוספה זו שייכים יותר למה שנאמר בגמ' לפני "רבי יהושע היא" (כגון מדוע לא מיתוקמא המשנה כרבי יהודה ורבי עקיבא).

(2) הוא סותר את עצמו. מתחיל שרבי יהושע סובר שמזכיר יום שביעי (בשיטת ר"ח ור"ג בארבעה מקומות: ב, ב, פעם אחת. ג, א, פעמיים, ובסוף ד, א, עוד פעם). ומסיים: אבל כרבי יהושע מיתוקמא לפיכך אין מזכירין אלא ביו"ט האחרון – כשיטת התוספות, ועוד, המפרשים משעת הנחתו. מליל שמיני. וכבר נתקשה בזה ה"גבורת ארי".

1234567 ח"ח

הערה לשלושת העמודים הראשונים של הפירוש המיוחס לרש"י על תענית

פרסמתי מתוך כת"י פירוש מ"תלמידי ר' שלמה" על שלשת העמודים הראשונים של תענית. במאמר ההוא שיערתי שפירוש זה שייך לפירוש המיוחס לרש"י הנמצא בש"סים שלנו. ואילו הפירוש הנמצא בש"סים שלנו לשלושת העמודים אלה אינו מפירוש המיוחס לרש"י, אלא מפירוש המיוחס לר"ג.

עכשיו נדפסה "שיטה לבעל הצרורות על מסכת תענית" (הוצאת "מכון הוצאת ראשונים", בעילום שם המהדיר וללא תאריך. בעבר השני של השער נרשם: דפוס ליפא פרידמן, תל אביב) ובה מצאתי אישור נוסף להשערתי. והנני מעלה אותו כאן.

בעמוד 15 כותב בעל הצרורות: "ורש"י שם ז"ל לא גריס לעיל אי רבי יהושע וכו' משום הא דקאמרינן רבי יהושע אמר וכו'. ואנו כבר פירשנוהו. ואי ק"ל לימא רבי אליעזר היא? וי"ל דרבי אליעזר מלולב גמר, כדאמרינן לעיל. אבל מניסוך המים לא ס"ל דהוי מיום טוב ראשון. וכן כתב רש"י ז"ל לעיל".

על מ"ש: "ורש"י ז"ל לא גריס לעיל אי רבי יהושע וכו'", אומר המהדיר: "איני יודע לכוין לאיזה רש"י ז"ל כיון". ועל מ"ש: "וכן כתב רש"י ז"ל לעיל", אומר המהדיר: "גם בכאן איני יודע לאיזה רש"י מכוין (כי המיוחס לרש"י הנמצא בש"סים שלנו גורס: אי רבי יהושע וכו', וגם נותן הסבר אחר למה לא אמרה הגמרא רבי אליעזר היא).

והנה שתי הציטטות הנ"ל מרש"י נמצאות בפירוש המיוחס לרש"י שפירסמתי.

הראשון: "אי כרבי יהושע חדא יומא הוא לא גרסינן, דאפילו חד יומא לא הוי דביום אחרון כבר עברו השבעה" (לעומתו מפרש בעל הצרורות לעיל בד"ה אי, את אי רבי יהושע וכו', כמובן "אפילו יומא חד לא הוי" ועליו מתכוין כאן כשאומר "ואנו כבר פירשנוהו". מעניין, שבגליון כת"י מינכן כתוב באמת: "אי רבי יהושע, אפילו יומא חד לא הוי". והאריכו בו בעל דקדוקי סופרים ור"צ מלטר בהוצאתו של מסכת תענית, על המקום).

והשני: "ואהכי לא מוקים לה כרבי אליעזר... דאי הוה סבירא ליה לרבי אליעזר ניסוך כל שבעה, אדגמר מלולב ליגמר מניסוך המים... ש"מ ודאי לא סבירא ליה ניסוך כל שבעה...".